

Сказы з адасобленымі акалічнасцямі: літаратура на ўроку мовы

Развіццё крытычнага мыслення праз чытанне і пісьмо на ўроках беларускай мовы і літаратуры

А. Ю. Бурнель,

настаўнік беларускай мовы і літаратуры

гімназіі №1 г. Слуцка

Якуб Колас пісаў: “Толькі тыя веды становяцца нашым набыткам, калі мы прыходзім да іх, здабываем іх самі”. Сапраўды, самыя каштоўныя і трывалыя веды не тыя, што засвоены шляхам завучвання, а тыя, што здабыты самастойна, падчас творчых пошукаў. Таму ў сваёй практыцы актыўна прымяняю метады і прыёмы тэхналогіі развіцця крытычнага мыслення, якія дазваляюць вучням рэалізаваць сябе, садзейнічаюць развіццю ўменняў аналізаваць, класіфікаваць, знаходзіць прычынна-выніковую сувязь, параўноўваць альтэрнатыўныя варыянты, заахвочваюць вучняў да самастойнай дзейнасці, арыентуюць на далейшае ўдасканаленне і самаадукацыю.

Тэхналогія развіцця крытычнага мыслення садзейнічае ў першую чаргу эфектыўнай рабоце вучня з тэкстам, а таму найбольш запатрабавана на ўроках мовы і літаратуры.

Структура дадзенай педагагічнай тэхналогіі стройная і лагічная. У яе аснове ляжыць базавая мадэль, якая складаецца з трох стадый.

Першая стадыя «**Выклік**» арыентавана на актуалізацыю ведаў па тэме, фарміраванне асобнага інтарэсу да атрымання новай інфармацыі. На гэтым этапе даю вучням магчымасць прааналізаваць тое, што ім ужо вядома па тэме. Гэта стварае дадатковы стымул для фармуліроўкі кожным уласных мэт – матываў.

Важным аспектам на стадыі выкліку з’яўляецца сістэматызацыя ўсёй інфармацыі, якая была ўзноўлена ў выніку свабодных выказванняў вучняў. На гэтым этапе ўрока работы прымяняю такія прыёмы, як “Кластар”, “Правільныя і няправільныя сцвярджэнні”, “Ключавыя словы”, “Пераблытаныя лагічныя ланцужкі”.

Кластары – графічныя сістэматызатары, якія паказваюць некалькі тыпаў сувязі паміж аб’ектамі або з’явамі. У цэнтры ліста запісваецца тэма.

Вакол яе – сэнсавыя адзінкі. Сістэма кластараў ахоплівае вялікую колькасць інфармацыі. Мы сістэматызуем інфармацыю да знаёмства з асноўным тэкстам у выглядзе пытанняў або загалоўкаў сэнсавых блокаў.

Працягваецца работа з дадзеным прыёмам і на стадыі **асэнсавання**: у працэсе работы з тэкстам уносяцца выпраўленні і дапаўненні ў “гронкі”. Вялікі патэнцыял мае гэты прыём на стадыі **рэфлексіі**. Гэта выпраўленні памылковых меркаванняў у папярэдніх кластарах, запаўненне прычына-выніковых сувязей паміж асобнымі сэнсавымі блокамі Вельмі важным момантам з’яўляецца прэзентацыя “новых” кластараў. На стадыі рэфлексіі работа з кластарамі заканчваецца.

Прыём *“Правільныя і няправільныя сцвярджэнні”*. У пачатку ўрока па тэме прапаную выказванні. Потым звяртаюся да вучняў з просьбай вызначыць, ці правільныя дадзеныя сцвярджэнні. На стадыі асэнсавання пасля знаёмства школьнікаў з асноўнай інфармацыяй (тэкст параграфа, лекцыя па тэме) вяртаюся да выказванняў і прашу вучняў ацаніць іх дакладнасць, выкарыстоўваючы атрыманую інфармацыю. Такі прыём выкарыстоўваю як на ўроках мовы, так і літаратуры.

На ўроках літаратуры пры вывучэнні жыццёвага і творчага шляху пісьменніка выкарыстоўваю прыём *“Пераблытаныя лагічныя ланцужкі”*. Вучням прапануюцца непаслядоўныя звесткі пра пісьменніка. Пасля лекцыі ці самастойнага чытання дзеці выпраўляюць недакладнасці.

У працэсе рэалізацыі **сэнсавай стадыі** вучні ўступаюць у кантакт з новай інфармацыяй. На гэтай стадыі ўрока прымяняю розныя метады і прыёмы.

Прыём *“Інсерт”*. У час чытання тэксту прапаную вучням рабіць на палях паметкі, а пасля прачытання тэксту запоўніць табліцу, дзе значкі “√”, “+”, “-”, “?” або “+”, “!”, “?” стануць загалоўкамі граф табліцы. У табліцу каратка заносзяцца звесткі з тэксту.

Тэхналагічны прыём *“Інсерт”* і табліца *“Інсерт”* робяць бачным працэс накаплення інфармацыі, шлях ад “старых” ведаў да “новых”. Важным этапам работы з’яўляецца абмеркаванне запісаў, унесеныя у табліцу.

Метад *“В – Х – Д”* таксама прымяняю на стадыі асэнсавання для чытання на працягу аднаго ўрока або для даследчай дзейнасці вучняў, якая працягваецца некалькі дзён.

Галоўная мэта ўрока літаратуры – выхаванне ўдумлівага чытача, развіццё чытацкага густу, умення бачыць тэкст і асэнсоўваць яго. Найбольш эфектыўны тут прыём *“Чытанне з прыпынкамі”*. Вучні з вялікай цікавасцю уносяць свае прапановы пра далейшае развіццё сюжэта, пра пачуцці і думкі герояў, матывах іх учынкаў і г. д., становяцца ўважлівымі і ўдумлівымі чытачамі (слухачамі).

Цікавым прыёмам з’яўляецца *“Двайны дзённік”*. У левай частцы дзённіка вучні запісваюць тыя моманты з тэксту, якія аказалі на іх найбольшае ўражанне, абудзілі нейкія ўспаміны, асацыяцыі з эпізодамі з іх асабістага жыцця, выклікалі пратэст ці, наадварот, захапленне, здзіўленне.

Справа яны павінны даць каментарый: што прымусіла запісаць менавіта гэту цытату. На стадыі рэфлексіі вучні вяртаюцца да работы з двайнымі дзённікамі, пры іх дапамозе тэкст паслядоўна разбіраецца, вучні дзеляцца заўвагамі, якія яны зрабілі да кожнай старонкі.

Гэты прыём падкрэслівае важнасць актыўнага чытання тэксту; вучыць задаваць пытанні, выказваць свае ідэі; пры рабоце над тэкстам садзейнічае прыцягненню асабістага вопыту вучняў; фарміруе сацыяльныя навыкі: вучыць разам вырашаць праблемы, нягледзячы на розныя пункты погляду.

Трэцяя стадыя тэхналогіі – **рэфлексія**. У працэсе рэфлексіі тая інфармацыя, якая была новай, становіцца прысвоенай, ператвараецца ва ўласныя веды. Рэфлексійны аналіз накіраваны на праясненне сэнсу новага матэрыялу, пабудову далейшага маршруту навучання (гэта зразумела, гэта незразумела, пра гэта неабходна даведацца яшчэ і г.д.). Цікавай пісьмовай формай рэфлексіі з’яўляецца “Сінквейн”. Гэта верш, які патрабуе аналізу, сінтэзу і абагульнення інфармацыі ў кароткіх выказах. Ён вучыць свядома выкарыстоўваць паняцці і вызначаць уласныя адносіны да праблемы.

Побач з пісьмовымі формамі не менш важнай з’яўляецца вусная рэфлексія. Абмен ідэямі паміж вучнямі дае магчымасць узбагаціць свой слоўнікавы запас, а таксама пазнаёміцца з рознымі ідэямі. На гэтым этапе звяртаюся да ключавых слоў, правільных і няправільных сцвярджэнняў, кластару, табліц, прыёму “Тоўстыя і тонкія пытанні”.

Такім чынам, на трэцяй стадыі ідзе суміраванне і сістэматызацыя новай інфармацыі, выпрацоўка ўласных адносін да вывучанага матэрыялу і фармуляванне пытанняў для далейшага руху ў інфармацыйным полі.

Для мяне вельмі важна абудзіць цікавасць да вывучэння беларускай мовы і літаратуры, зрабіць працэс навучання больш выніковым, каб у вучняў было жаданне вывучаць родную мову, літаратурную спадчыну беларускага народа. Таму лічу неабходным выкарыстанне на ўроках арфаграфічных хвілінак, лексічнай работы, працы з тэкстам, хвілінак творчасці, што дае магчымасць удасканалваць арфаграфічныя і пунктуацыйныя навыкі і ўменні, маўленне вучняў, узбагачаць слоўнікавы запас, развіваць творчыя здольнасці.

Працэсы навучання і выхавання ў школе ўзаемазвязаны. Выхаваўчыя задачы на ўроках беларускай мовы рэалізую не толькі праз фарміраванне цікавасці да прадмета, але і праз адпаведны дыдактычны матэрыял. Далучаю вучняў да гісторыі, духоўнай культуры свайго народа, яго традыцый і здабыткаў у час працы з вучэбнымі тэкстамі, у якіх раскажваецца пра Беларусь і беларусаў. Атаясамліваючы сябе з гэтай культурай, дзеці фарміруюць свой светапогляд. У школьнікаў выходзіць нацыянальная самасвядомасць.

Урок беларускай мовы ў 8 класе

Тэма. Сказы з адасобленымі акалічнасцямі, інтанаванне ў маўленчай плыні, знакі прыпынку

Мэты:

1. Стварыць умовы для актуалізацыі і асэнсавання вучнямі прычын і ўмоў адасаблення акалічнасцей у сказе і засваення правіл пастаноўкі знакаў прыпынку пры адасобленых акалічнасцях.

2. Садзейнічаць развіццю лагічнага і крытычнага мыслення, камунікатыўных здольнасцей вучняў.

3. Спрыяць патрыятычнаму выхаванню школьнікаў.

Абсталяванне: эпіграф, кластар, карткі з заданнямі, тэсты.

Ход урока

1. Выклік

1.1. Матывацыя, стварэнне эмацыйнага настрою

Настаўнік прапануе вучням прачытаць эпіграф (не ўсе знакі прыпынку расстаўлены):

Гэта ён да пляча прытуліўшы прыклад
Трапным стрэлам фашыстаў здымаў,
Гэта ён ваяваў за спакой нашых хат
І грудзямі навалу стрымаў.

Максім Лужанін

– Пра каго гаворыць Максім Лужанін у сваім вершы? (*Пра салдат Вялікай Айчыннай вайны, якія загінулі за свой край.*)

– Так, больш за 70 гадоў прайшло з дня вызвалення нашай краіны ад фашысцкіх захопнікаў. Але народ памятае тых, хто аддаў сваё жыццё за мірнае неба над намі. Узнавіць гераічныя і трагічныя старонкі вайны нам дапамагаюць творы літаратуры. Сёння на ўроку мы звернемся да ўрыўкаў з аповесці Васіля Быкава “Жураўліны крык”.

1.2. Актуалізацыя

– А зараз звярніце ўвагу на пунктуацыйнае афармленне эпіграфа. Якія недакладнасці вы заўважылі? (*Выраз да пляча прытуліўшы прыклад патрэбна выдзеліць коскамі, таму што гэта акалічнасць, выражаная дзеепрыслоўным зваротам.*)

– Тэма ўрока – “Сказы з адасобленымі акалічнасцямі, інтанаванне ў маўленчай плыні, знакі прыпынку”. Некаторыя звесткі па гэтай тэме ў вас ужо ёсць. Сфармулюйце мэту ўрока.

(*Узнавіць веды пра ўмовы адасаблення акалічнасцей і дапоўніць іх новымі.*)

– Запішыце ў кластар вядомае па дадзенай тэме. (*Вучні працуюць у парах, потым чытаюць зафіксаванае.*)

2. Асэнсаванне

1. Чытанне з паметкамі (індывідуальна)

- + я гэта ведаю
- ! даведаўся новае
- ? хачу даведацца больш

Вучні знаёмяцца з тэмай у падручніку (н. 50) і з дадатковым матэрыялам (Валочка, Г.М., Зелянко, В.У., Бурак, І. Л. Беларуская мова 10–11 класы. Практыкум па арфаграфіі і пунктуацыі / Г.М. Валочка. – Мн., 2010. С. 147–148).

2. Абмен думкамі

3. Трэнеравачна-карэкцыйны этап (заданні на картках)

3.1. Праца з тэкстам

а) Прачытайце тэкст.

б) Назавіце адасобленыя акалічнасці. Чым яны выражаны, да якіх членаў сказа адносяцца?

в) Растлумачце знакі прыпынку.

Карпенка крочыў хутка, не вельмі разбіраючы дарогі і не дужа шануючы свае новыя боты. Затуляючыся ад ветру каўняром шыняля, за ім шкандыбаў Фішар.

Баец зноў набыў свой звычайны, абыякавы да ўсяго выгляд і, скіраваўшы позірк у загусцелую грязь дарогі, асцерагаўся паварушыць забінтаванай, балючай ад скулаў шыяй. У канавах шапацела на ветры лісце, наўкола тапырылася ржышча асірочанага восенню поля.

З сярэдзіны касагора Карпенка азірнуўся і ўбачыў, што яго падначалены адстаў далёка і ледзьве плёўся, зноў чытаючы на хаду сваю кніжку.

В. Быкаў

3.2. Запішыце сказы, пастаўце знакі прыпынку; падкрэсліце акалічнасці. Раскрыйце дужкі.

1. Тут яны сядзелі тады (ў)трох чакаючы пакуль камандзір (не)падасць сігнал ісці следам.

2. Завіруха гула (не)змаўкаючы.

3. Васіль таксама (не)збіраўся сядзець склаўшы рукі.

4. Дзякуючы мужнасці салдат Чырвоная Армія прагнала ворагаў з нашай зямлі.

5. Марыйка склаўшы рукі на каленях сядзела каля раненага.

6. Нягледзячы на (не)пагадзь хлопцы вырашылі (не)адкладваць паездку.

(Узаемаправерка.)

3.3. Тэксты “з белымі плямамі” (праца ў групах)

а) Дاپішыце прапушчаныя дзеепрыслоўі і дзеепрыслоўныя звароты.

б) Параўнайце свой тэкст з аўтарскім.

в) Якую ролю адыгрываюць дзеепрыслоўі ў тэксце?

Падрыхтоўка пазіцыі

Байцы на пераездзе рупна ўляглі ў работу – капалі, дзяўблі, угрызаліся ў сцвярдзелую залеж зямлі. Пшанічны ледзь не па самыя плечы закапаўся ў рудую кучу гліны;....., зухавата і весела асталеўваўся разгарачаны Свіст. Ён зняў з сябе ўсе папругі і вопратку і,....., спрытна сыпаў з яміны малой пехацінскай лапаткай. У дваццаці кроках ад яго, таксама над лініяй,,, і, крыху з меншым стараннем акапваўся Аўсееў. Ля самай будкі спрактыкавана ладзіў кулямётную пазіцыю старшыня Карпенка; на другі бок ад яго старанна дзеўб зямлю расчырванелы, потны Глечык., хлопец рукамі выкідваў яго, пасля прыгаршчамі выгортаў пясок і зноў дзеўб. Адзін толькі Фішар без справы самотна сядзеў у бэльнягу, дзе яго пакінуў старшыня, і,, гартаў нейкую кніжку.

В. Быкаў

3.4. Дыягнастычны тэст (індывідуальна)

1. Адзначце сказы, у якіх адасобленыя акалічнасці выражаны дзеепрыслоўным зваротам.

- а) Дарога выйшла на край узгорка адкрыўшы перад намі новыя краявіды.
- б) Стаміўшыся спіць вецер ля імшарнай крыніцы.
- в) Вакол ападаючы на зямлю шамацела лісце.

2. Адзначце сказы, у якіх адасобленыя акалічнасці выражаны адзіночным дзеепрыслоўем.

а) Ціха шалясцяць на ветрыку пахучыя ліпы скідаючы на траву цяжкія кроплі расы.

б) Пераступіўшы парог школы дзіця не развітваецца з маленствам.

в) Сцёпка падмацаваўшыся напіўся ў рэчцы вады.

3. Адзначце сказы, у якіх адасабляцца акалічнасці, выражаныя адзіночным дзеепрыслоўем.

а) Гуляючы розуму не прыдбаеш.

б) Не палажыўшы не возьмеш.

в) Дзед Талаш ішоў не спяшаючыся.

4. Адзначце сказы, у якіх выдзеленыя акалічнасці адасабляюцца.

а) Нягледзячы на цёплае надвор'е дзяўчына была ў паліто і шапцы.

б) Яны беглі прыгнуўшыся.

в) Дзякуючы цёплым дажджам на палях і лугах усё зазеленела.

5. Адзначце сказы, у якіх правільна адасоблены акалічнасці.

а) Максім сядзіць, задумаўшыся.

б) Вецер налятаў, зрываючы лісце з дрэў і размятаючы яго па дарожках парку.

в) Працаваў ён спусціўшы рукавы.

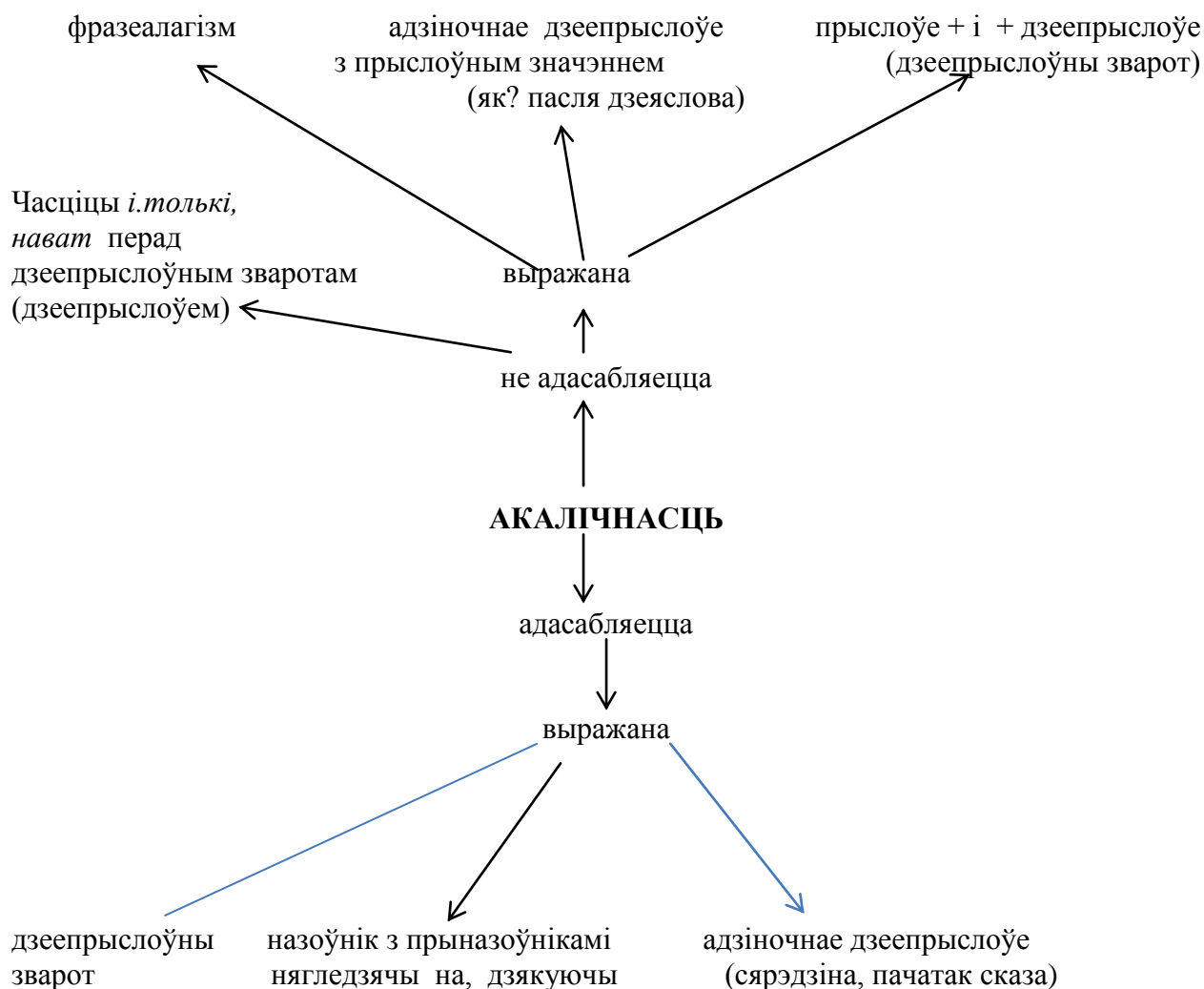
(Самаправерка.)

3. Рэфлексія

1. Зварот да кластара

а) Дапаўненне кластара новымі звесткамі, атрыманымі на ўроку.

б) Прэзентацыя кластара.

2. Складанне сінквейна на тэму “Вайна”

Вайна

Жорсткая, крывава;
Забівае, разлучае, разбурае;
Нясе за сабой смерць і боль;
Злачынства.

3. Выстаўленне адзнак. Дамашняе заданне

П. 50, міні-сачыненне “А шапку я заўжды здыму перад магілай невядомай”.